پاسخ به نقد مقاله

پاسخ به « مرور سیستماتیک: روش‌شناسی برای جلوگیری از سوگیری‌ها یا توجیه آنها؟»
نقشه برداری برنامه درسی (کاربردها و مزایا)

فرحناز کمالی، نیکو یمانی*

مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی/ مهر ۱۳۹۱؛ ۱۲(۷): ۵۵۱ تا ۵۵۳

سردبیر گرامی

ضمن تشکر فراوان از همکار گرامی جناب آقای شکرانه که با علاقه و بهره‌گیری از مطالعات و تجربیات خود در روش‌شناسی پژوهش تلاش نموده‌اند کلیه موارد قابل ذکر در یک مرور سیستماتیک را به تفصیل و به صورت یک مقاله مروری بیان نمایند، همان‌طور که در بخش نتیجه‌گیری این نامه ذکر شده است به نظر می‌رسد نامه بیشتر با هدف اطلاع‌رسانی کلی تدوین شده است. البته این اطلاع‌رسانی کلی می‌توانست به صورت نامه به سردبیر آورده شود چرا که موارد ذکر شده در این نامه بیشتر به ارائه درس و آموزش شبیه است تا نقد یک مقاله زیرا نویسنده محترم حتی یک نکته در مورد مرور سیستماتیک را از قلم نینداخته‌اند و تمرکز روی مقاله مورد نقد نبوده است. با این وجود به برخی از نکات مطرح شده که قابل پاسخ دادن است به شرح ذیل اشاره می‌شود:

یکی از مهم‌ترین نکاتی که در پاسخ به نامه این خواننده محترم باید آورده شود این است که مطالعه مورد نظر هر چند توسط افرادی از گروه پزشکی انجام شده ولی صرفاً یک مطالعه در گستره علوم پزشکی نیست بلکه مروری نظام‌مند در حیطه آموزش است که برای انجام آن از بخش‌هایی از راهنمای (Best evidence Medical education:BEME) استفاده شده است. نهاد بین‌المللی BEME با این که در بستر و زمینه‌ای از EBM شکل گرفته ولی BEME و مرورهای نظام‌مند آموزشی در تأمین شواهدی از روش‌ها و مداخلات آموزشی برای کمک به تصمیم‌گیری بهتر معلمان و اساتید در برنامه‌های آموزشی ایشان و هم چنین سیاست‌گذاران آموزشی مؤثر است(۱و۲) و با EBM و مرورهای نظام‌مند در آن متفاوت است.

پرسش اصلی پژوهش در این مطالعه همان‌گونه که از عنوان مقاله مشخص می‌شود، این بود که: نقشه‌برداری برنامه درسی چه مزایا و کاربردهایی داشته و آیا باید استفاده شود؟ آیا می‌تواند برای افراد و گروه‌های آموزشی مفید باشد؟

در نامه خواننده محترم آورده شده است که با توجه به ماهیت مرور نظام‌مند توصیه می‌شود که حداقل یک متخصص جستجو، دو متخصص موضوعی و دو متخصص روش‌شناسی در تیم مرور وجود داشته باشند. وجود و حضور این

* **نویسنده مسؤول:** دکتر نیکو یمانی (استادیار)، گروه آموزش پزشکی، مرکز تحقیقات آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران. yamani@edc.mui.ac.ir
فرحناز کمالی، کارشناس ارشد آموزش پزشکی. مرکز تحقیقات آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان، ایران. (kamalifarahnaz@yahoo.com)
تاریخ دریافت: ۹۱/۴/۱۰، تاریخ پذیرش: ۹۱/۵/۲

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-15]

افراد در تیم پژوهش شایسته است ولی از آن جا که در برخی منابع مرور سیستماتیک به آن اشاره و یا تأکید نشده است، امری اختیاری بوده و بایسته و ضروری نیست. لذا در این پژوهش از دو متخصص برای تعیین کلید واژه و یک متخصص برای جستجو و طراحی پروتکل استفاده شده است.

در ارتباط با منابع جستجو، در این پژوهش از ERIC و SPRINGERLINK که بیشترین احتمال وجود مقالاتی با این موضوع را داشتند در کنار گوگل و گوگل اسکولار که بسیاری از سایت‌ها و مجلات را نمایه می‌کنند استفاده شده است و استفاده از PUBMED صرفاً برای این بوده که متوجه شویم آیا در عرصه پزشکی به این موضوع پرداخته شده است یا خیر؟ به دلیل یافتن برخی منابع و مقالات معتبر در SPRINGERLINK، این سایت با حداقل محدودیت جستجو شد. در این مطالعه علاوه بر سایت‌های مذکور، از جستجوی دستی و کتابخانه‌ای و روش کنترل رفرنس‌ها و هم‌چنین پرسش از صاحب‌نظران موضوعی استفاده شده است که البته در این مقاله ذکر نشده است. از آن جا که با جستجو در این موتور جستجوها و منابع به تعداد کافی و موردنظر منبع دسترسی یافته‌ایم و تقریباً به اشباع اطلاعات دست یافتیم لذا تیم پژوهش ادامه جستجو را لازم ندانست.

در نامه مربوطه آورده شده که گزارش استراتژی جستجو حداقل برای یکی از منابع اصلی لازم است این در حالی است که بیان و یا عدم بیان استراتژی جستجو در مقاله بستگی به نظر داوران هر مجله علمی پژوهشی دارد از طرفی در مقالات مرور سیستماتیک چاپ شده در BEME نیز این مورد دیده نشده است(۳)

در مورد فلوچارت پریسما نیز هرچند که وجود آن می‌تواند راهنمایی برای خوانندگان در استفاده از منابع باشد. در تعدادی از مقالات مرور نظام‌مند دیده نمی‌شود(۳).

در متن نامه آمده است که تاریخ دقیق جستجو نیز به دلیل روزآمدسازی منابع جستجو، باید گزارش شود، در مورد این مقاله تاریخ جستجو بیان شده است ضمن این که در روزهای نزدیک به چاپ نیز تقریباً همه منابع مجدداً بازیابی شدند ولی استراتژی جستجو فقط در همان محدوده زمانی استفاده شده است.

منطق تیم پژوهش برای انتخاب ۵۰ تا ۱۰۰ نتیجه حاصل از جستجو در منابع، این بود که مرتبط‌ترین مقالات در ۵۰ تا ۱۰۰ نتیجه اول وجود دارد، به این نکته در برخی از مقالات مرور نظام‌مند نیز اشاره شده است(٤).

در مورد استفاده از یک نفر برای بررسی مطالعات، که به عنوان بخشی از سوگیری مقاله اشاره شده است، باید گفت از آن‌جا که برای تحلیل محتوا الگوی خاصی وجود داشته و هدف از آن استخراج مزایا و کاربردهای نقشه برنامه درسی بوده است لذا استفاده از یک نفر به عدم سوگیری در انتخاب و استفاده از یک یا برخی از منابع منجر شده و همه منابع با دقت یکسان مورد بررسی قرار گرفت.

در این نامه بخشی با عنوان سوگیری‌های انتشاراتی محتمل در مرور نظام‌مند آمده است. بیان این موضوع کاملاً با هدف آموزش‌دهندگی این نامه منطبق است. ولی با توجه به این که زبان خاصی جزء معیار ورود منابع نبوده است و هیچ منبع فارسی در مرور وجود نداشته، شاید چندان قابل طرح نباشد. علاوه بر این پرسش پژوهش صرفاً خاص ایران نیست و استفاده از تجارب بین‌المللی مد نظر پژوهشگران بوده است نه تک تک کشورها و یا کشوری خاص. با توجه به موضوع پژوهش، مواردی از تجارب مربوط به هر کشوری می‌توانست مورد استفاده قرار گیرد ضمن این که تکراری بودن بسیاری از موارد ذکر شده در مزایا و کاربردهای نقشه برنامه درسی، می‌تواند مشابه بودن نتایج مدنظر در مطالعات مختلف را نشان دهد.

در بخشی تحت عنوان رعایت اخلاق در انتشارات به کپی رایت اشاره شده است، که متأسفانه در هیچ یک از محافل علمی

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-15]

پژوهشی ما به این صورت که در نامه تدوین شده توسط خواننده محترم آمده لحاظ نمی‌شود. لازم به ذکر است که در هر بخش از مقاله مورد بحث، که جدول و شکل مربوط به یک نویسنده آمده است حتماً عنوان منبع آورده شده است.

در انتهای نامه، نویسنده پیشنهاد داده‌اند که «لزومی ندارد تمامی مرورهای نظام‌مند در مجلات منتشر شوند» که به نظر نویسندگان این مقاله منطقی به نظر نمی‌آید چرا که هدف مرور سیستماتیک جمع‌بندی مطالعات انجام شده در یک حوزه و پاسخ به سؤالی مشخص در زمینه‌ای خاص است که از نظر علمی و اطلاع‌رسانی می‌تواند بسیار مفید باشد. علاوه بر این نویسنده محترم دلایل متقنی برای این ادعا ارائه ننموده‌اند.

در پایان از نکات بسیار ارزشمندی که در مورد روش‌شناسی مرور سیستماتیک در این نامه آورده شده است تشکر و سپاس‌گزاری می‌کنیم.

منابع

1. HAMMICK M, DORNAN T, STEINERT Y. Conducting a best evidence systematic review. Part 1: From idea to data coding.BEME Guide No. 13. medical teacher. 2010;32:3-15.
2. Harden RM, Grant J, Buckley G, Hart I. BEME Guide No. 1: Best Evidence Medical Education. Medical Teacher. 1999;21(6):553-62.
3. ASPEGREN K. BEME Guide No. 2: Teaching and learning communication skills in medicineÐ a review with quality grading of articles. Medical Teacher. 1999;21(6):563-70.
4. Haghdoost A, Dehghani M, Ayatollahi MA. Investigating Factors Affecting Overseas Students' Academic Achievement: a Systematic Review on International Documents. Iranian Journal of Medical Education. 2010;10(1):1-9

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-15]